

panství, bez níž není existence ani jednoho politického systému soudobého kapitalismu myslitelná.

3. Důležitým rysem buržoazní politologie je její mnohaletá a dodnes trvající polemika s marxismem. Všechny nejvýznamnější konstrukce a studie z oblasti buržoazní politické teorie za posledních sto let vznikaly v přímé nebo skryté konfrontaci s marxistickým pojetím společnosti a politiky.

Kniha *Současná buržoazní politická věda* je významným příspěvkem ke kritice důležité složky soudobé buržoazní ideologie. Obsahuje cenné informace o stavu a vývojových tendencích politologie v hlavních kapitalistických zemích a je první marxistickou studií, která je relativně vyčerpávajícím kritickým přehledem klíčových směrů této disciplíny. Vedle jejich hodnot informačních je třeba vyzvednout i její celkové zpracování, založené na solidní znalosti buržoazní politologické produkce a na přesvědčivé marxisticko-leninské kritice jejích hlavních tezí i postupů. Díky všem těmto přednostem bude kniha nesporně plnit jak funkci metodologicko-teoretickou, tak i didaktickou.

Jan Sedláček

V. Z. Rogovin: Social'naja politika v razvitom socialističeskom obščestve (Sociální politika v rozvinuté socialistické společnosti)

Moskva, Nauka 1980, 203 s.

Zajímavá práce V. Z. Rogovina se zabývá významnou oblastí systému plánování a řízení socialistické společnosti — sociální politikou. Pokouší se charakterizovat základní směry a tendence v této oblasti v SSSR v současné etapě a prozkoumat řadu aktuálních sociálních problémů, které vznikly v procesu společenského vývoje. Autor vychází především z programu sociálního rozvoje sovětské společnosti, obsaženého v nové ústavě SSSR. Sám navrhuje i možná řešení některých problémů.

V úvodu analyzuje základní používané kategorie jako jsou životní způsob a sociální politika. Konstatuje, že „v současných podmínkách se stále více spojují různé sféry společenského života, přičemž zvláštní důraz se klade na komplexní analýzu a prognózu ekonomických, politických, kulturních a ideologických procesů, na jejich vliv na formy a bezprostřední podmínky každodenního života“ (s. 5). Tato vzájemná spjatost je nejlépe zachycena právě výrazem „životní způsob“, který považuje autor za nejdůležitější kategorii historického materialismu.

Zavedení tohoto pojmu do teorie a praxe sociálního plánování a řízení je podle autora důležité proto, že umožňuje analyzovat různé sféry společenského života právě v jejich reálně existujících vztazích a vlivech.

„Sociální politika jako vědecká disciplína znamená oblast sociologického vědění, která systematicky zkoumá sociální procesy určující životní činnost lidí ve společnosti z hlediska možností řízení těchto procesů“ (s. 10). K výzkumům konkrétních problémů se pak bezprostředně přibližuje při rozhodování v oblasti řízení a plánování, tzn. v oblasti reálné sociální politiky.

Vlastní publikace je rozčleněna na 6 organicky na sebe navazujících celků:

1. Podstata sociální politiky a rozšíření sféry jejího vlivu v etapě rozvinutého socialismu.
2. Sociální politika ve sféře práce.
3. Sociální politika ve sféře vzdělání a kultury
4. Sociální politika ve sféře příjmů a spotřeby.
5. Společenské fondy spotřeby a jejich role v uskutečňování principů socialistické spravedlnosti.
6. Sociální problémy současné rodiny a úkoly demografické politiky.

První kapitola se zabývá místem sociální politiky v systému socialistického plánování a řízení. Podle autorova názoru vystupují potřeby jako spojnice mezi hodnotovou orientací lidí a jejich způsobem života. Na jedné straně ideologické, světonázorové faktory podstatně ovlivňují formování potřeb a tím i formy životních činností. Na druhé straně reálně se vytvářející struktura životního způsobu zpětně ovlivňuje směr potřeb a hodnotové orientace lidí. Tento dialektický vztah umožňuje tedy stimulovat rozvoj potřeb na vyšší úrovni, která podmiňuje změny duchovního života lidí cílevědomou organizací životních činností.

Přitom rozvoj potřeb je spjat nejen s plnějším uspokojováním potřeb již existujících, ale i se vznikem nových potřeb jako výsledku vzniku nových druhů spotřebního zboží, nových druhů činností atd. Nové úkoly sociální politiky jsou tedy v sou-

časných podmínkách spojeny s většími možnostmi výběru individuálního životního způsobu. Bereme-li v úvahu tyto vzrůstající možnosti, je sociální politika nutná zároveň k tomu, aby stimulovala sociálně významné a potlačovala sociálně nevýznamné životní orientace lidí.

Autor dochází k závěru, že při rozpracování každého praktického sociálního opatření je nutno brát v úvahu nejenom ekonomický a sociální, ale i sociálně psychologický efekt a jeho vliv jak na objektivní životní situaci určitých sociálních skupin, tak na veřejné mínění, v němž se odrážejí ekonomické zájmy lidí i stupeň sociální spravedlnosti, dosažený ve společnosti.

Přitom výše uvedený úkol sociální politiky v oblasti formování potřeb nejširších mas je uskutečňován pomocí praktických opatření i ideologickými prostředky, tzn. správným porozuměním socialistickým ideálům a cestám jejich realizace. Z tohoto pohledu sociální politika:

1. zabezpečuje informovanost obyvatelstva o reálných sociálních procesech ve společnosti,
2. objasňuje sociální politiku strany,
3. zajišťuje stálé studium veřejného mínění a zároveň i zpětnou vazbu na reakce obyvatelstva.

Nejdůležitějším úkolem sociální politiky je však podle autora „zdokonalování vztahů v oblasti rozdělování, tzn. forem, metod a proporcí poskytování materiálního a duchovního uspokojování různým sociálním skupinám“ (s. 28). (1)

Celkově jde o problém sociologický. Rozpracování teorie v této oblasti je v SSSR těsně spojeno s plněním úkolů daných jednotlivými sjezdy KSSS všem společenským vědám. Praktické fungování socialistických vztahů v oblasti rozdělování je určeno jednotou dvou vzájemně spojených a zároveň v určitém slova smyslu protikladných funkcí:

První funkce spočívá v podněcování běžného pracovního přínosu pracovníka, zesílení sociálněekonomických stimulů, zaměřených ke zvyšování efektivity pracovní činnosti.

Druhá, tzv. sociální funkce spočívá v umění rozdělovat rovnoměrně. V souvislosti s touto funkcí sociální politika cílevědomě stimuluje integrační tendence, vedoucí ke sblížení tříd, sociálnědemografických a sociálněprofesních skupin podle základních ukazatelů životních podmínek.

Při formování sociálního programu na základě existujících materiálních a finančních zdrojů se uskutečňuje výběr mezi různými alternativami sociálního rozvoje. Základním kritériem takového výběru je zjištění, odpovídají-li cesty zvyšování národního blahobytu úkolům postupného rozvoje socialistického životního způsobu. Z tohoto pohledu je třeba vydělit dva hlavní aspekty rozpracování a realizace sociálního programu, v němž nachází sociální politika obecnější vyjádření. Jde o to:

1. Určit, jakým směrem národního blahobytu je třeba bát přednost, volit například mezi zvyšováním odměňování podle práce, dalším zkracováním pracovního dne atd.
2. Určit, jakým sociálním skupinám má v první řadě sloužit dané opatření.

Dialektika vztahů rozdělování za socialismu se uplatňuje prostřednictvím určování optimálních vztahů mezi odměňováním podle práce a společenskými fondy spotřeby. Přitom po celé období rozvinutého socialismu zůstává odměňování podle práce hlavním zdrojem příjmů pracujících, i když jeho podíl se postupně snižuje v důsledku rychlejšího růstu společenských fondů.

Autor se dále zabývá pojmem „sociální spravedlnost“, jakožto hlavním kritériem při určování konkrétních cest realizace vztahů v oblasti rozdělování. Analyzovat tento pojem je podle autora složité, neboť jde o kategorii etických věd — v tomto smyslu je nutno předpokládat hodnotový přístup. Přitom je daný pojem současně těsně spjat s oblastí rozdělování. Tuto oblast považuje autor za nejdůležitější sféru realizace sociální spravedlnosti.

Práce se rovněž zabývá základními principy záruk sociálněekonomických práv obyvatel. Základem celého systému sociálních záruk v socialismu je socialistické právo na práci a vzdělání, které zabezpečuje stejné možnosti seberealizace každému obyvatele. Kromě toho

— stát dává záruku každému svému občanovi, že dosáhne určité úrovně uspokojování

(1) V celé sovětské sociologické literatuře jsou za jeden z hlavních druhů sociálních vztahů považovány vztahy, které jsou spojeny se zabezpečením člověka životními prostředky. Sféra rozdělování je důležitým faktorem regulujícím objektivní vztahy rovnosti a nerovnosti podle situace ve společnosti.

vání životních potřeb; v souvislosti s tímto principem je budována politika sociálního zabezpečení, která zahrnuje zabezpečení praceneschopné části obyvatelstva, pomoc státu rodinám s dětmi atd.;

— socialistická společnost zaručuje každému pracujícímu právo na uspokojování životních potřeb pomocí státního obchodu a celé terciární sféry ve shodě s jeho vkusem atd.

V následujících kapitolách jsou pak speciálně zkoumány konkrétní způsoby realizace sociálních záruk ve všech sférách životního způsobu.

Druhá kapitola je věnována klíčové a určující oblasti socialistického životního způsobu — oblasti práce. Autor uvádí, že právo na práci, které se stalo pro sovětské občany samozřejmostí od začátku třicátých let, se v současné době obohacuje o nový obsah. Zahrnuje, jak je uvedeno v ústavě SSSR, „právo na výběr profese, druh zaměstnání a práce v souvislosti se schopnostmi a profesionální přípravou, vzděláním i s ohledem na společenskou potřebu“ (s. 42).

Avšak fakt, že „v socialismu je zachována sociální nestejnorodost práce, v mnohém určuje rozdíly ve struktuře a způsobu uspokojování potřeb, v úrovni vzdělání atd., tzn. ve všech ostatních oblastech způsobu života. A právě sociální politika orientovaná k překonávání těchto sociálních rozdílů je nejdůležitějším faktorem zdokonalování sociální struktury sovětské společnosti, sblížení způsobu života všech tříd i sociálních vrstev“ (s. 43). Tento vliv se podle autora projevuje především prostřednictvím zlepšování sociálněekonomických, sociálněhygienických a organizačních podmínek práce. Přitom sociálněekonomické podmínky práce jsou regulovány především na úrovni státních norem, sociálněhygienické a organizační podmínky práce pak na úrovni podniků a odvětví a jsou vyjadřovány v plánech sociálního rozvoje pracovních kolektivů.

Kniha se dále zabývá problémem přeměny práce v první životní potřebu každého člena společnosti. Uvádí, že řešení tohoto klíčového problému komunistické výstavby je dosahováno nejenom prostředky vzdělání, ale především cestou úplné změny obsahu, podmínek, organizace a stimulace práce.

Současné tendence směřují k sociálním experimentům zdokonalování organizace a stimulace práce, které postupně pronikají i do těch oblastí národního hospodářství, kde je náročné měřit konkrétní výsledky práce každého pracovníka. Tyto experimenty ukazují, jak obrovské možnosti jsou skryty v rozvoji socialistického soutěžení, je-li dostatečně stimulováno a tím upevňuje zájem pracovníků o správnost a spravedlnost v oblasti kontroly práce, v oblasti stále, veřejné a názorné evidence jejich výsledků.

Ve třetí kapitole se autor věnuje oblasti vzdělání a kultury. Sociální politika v této sféře poskytuje stále širší možnosti při uspokojování potřeb a při jejich formování ve směru, který odpovídá programovým úkolům rozvinuté socialistické společnosti.

Zvláštnost sociální politiky v této oblasti je spatřována v tom, že se „uskutečňuje v nerozborné jednotě s kulturněideologickou politikou strany. Tato skutečnost pak vede k plánovitému ovlivňování hodnotové stránky kultury, tzn. obsahu a směru duchovního a estetického rozvoje mas“ (s. 76).

Dále se tato kapitola zabývá sovětským systémem vzdělání a způsoby jeho zdokonalování. Jde především o opatření, která vedou k vyrovnávání úrovně vzdělání různých tříd a sociálních skupin sovětské společnosti. To samozřejmě souvisí se stále rostoucími náklady (ze 2 mld rublů v r. 1940 na 28,3 mld v r. 1977, tzn. více než 14krát) a se zdokonalováním organizačních forem, obsahu a metod práce v této oblasti.

Pokud jde o sféru duchovní kultury, poukazuje autor na těžkosti spojené s tím, že v přesných plánovacích ukazatelích se odráží v zásadě kvantitativní stránka kulturního rozvoje. To znamená, že ukazatele, které měří stupeň kultury, mají většinou kvantitativní charakter, například počet lidí navštěvující divadla, muzea, počet pracujících v různých kroužcích atd.). Všechny tyto ukazatele jsou sice podle autora důležité, ale nedostatečně charakterizují kvalitativní stránku kultury, nevyjadřují, nakolik adekvátně je čtenáři a diváky přijímán obsah z hlediska kvality umělecké, nakolik ovlivňují duchovní život lidí.

Tématem čtvrté kapitoly je oblast odměňování a spotřeby. Autor v ní dokumentuje, jak se za poslední desetiletí utvářely tendence ke snižování rozdílů mezi maximální, střední a minimální úrovní výdělků pracujících.

V r. 1957 představoval minimální měsíční příjem ve městě 30,— až 40,— rublů a na venkově 27,— rublů. Po vytvoření jednotného systému odměňování v národním hospodářství (původně založeném na měsíčním minimu příjmu 40,— rublů)

došlo ke zvýšení minimálních měsíčních příjmů na 60,— rublů. Odpovídající sociální opatření v IX. a X. pětiletce obsáhla více než 110 milionů lidí. Tím se opatření vedoucí ke zvyšování odměn za poslední dvě pětiletky rozšířila na 90 % pracujících. Důležitou tendencí v oblasti odměňování je i rychlejší růst odměn v zemědělství ve srovnání s průmyslem, což zabezpečuje sblížení životní úrovně městského a venkovského obyvatelstva.

Tato kapitola je též věnována změnám v oblasti spotřeby, které jsou charakterizovány následujícími ukazateli:

1. Drobny zbožní obrat státního a družstevního obchodu vzrostl ze 104,8 mld v r. 1965 na 241,3 mld rublů v r. 1978. Na jednotlivce se zvýšil za posledních 17 let ve městě 2krát a na venkově 2,9krát.
2. Strukturní změny v oblasti spotřeby jsou charakterizovány především pokrokovými změnami v oblasti racionálního stravování.
3. V posledním desetiletí roste rychle prodej předmětů dlouhodobé spotřeby, zvyšuje se jejich podíl na celkové struktuře obrátu zboží.
4. V celkové struktuře prodeje předmětů dlouhodobé spotřeby roste především prodej osobních aut, nábytku, skla, porcelánu atd.

Tyto změny se dotýkají životního způsobu všeho obyvatelstva země a nastolují nové složitější úkoly v oblasti politiky rozdělování, která se stále více orientuje nejenom na uspokojování, ale i na účelné formování spotřeby sovětských lidí.

Role sociální politiky ve formování racionální struktury spotřeby obyvatelstva se proto autor zabývá v další podkapitole. Tato role podle jeho názoru souvisí s růstem materiální úrovně obyvatelstva. Zvyšování peněžních prostředků totiž vede k tomu, že spotřebitelská poptávka je různorodější, což může působit některé sociální problémy, jako je například vznik „soukromých“ způsobů uspokojování potřeb, což se zvláště výrazně projevuje v oblasti obchodu a služeb. Přitom problém nedostatku není možno řešit jenom růstem výroby a přebudováním struktury v souladu se změnami ve struktuře spotřebitelské poptávky. K úspěšnému řešení tohoto problému je nutné další zdokonalování celého systému vztahů rozdělování, zejména pak pružnější cenová politika.

Pátá kapitola je věnována fondům společenské spotřeby a jejich roli v uskutečňování principů socialistické spravedlnosti. Fondy společenské spotřeby jsou v SSSR vytvářeny s cílem stále více uspokojovat potřeby všech občanů státu, přičemž jejich úloha v tomto směru stále roste. Svědčí o tom i skutečnost, že jejich růst v posledním desetiletí systematicky předstihoval růst peněžních příjmů obyvatelstva.

V dalších kapitolách jsou zkoumány konkrétní problémy spojené s uskutečňováním mechanismu rozdělování společenských fondů.

Pozornost je zde věnována například systému sociálního zabezpečení praceschopného obyvatelstva (důchodců, invalidů). V souvislosti s růstem počtu této kategorie obyvatel a se zvyšováním částek důchodů se zvyšují výdaje státu v této oblasti z 10,6 mld v r. 1965 na 27,1 mld rublů v r. 1977, tzn. 2,6krát. To je současně doprovázeno snahou zapojovat i tyto kategorie obyvatel do společenské práce. „Nestálý růst výdajů na sociální zabezpečení starých obyvatel a invalidů, zdokonalování podmínek pro jejich účast v pracovní a společenské činnosti zabezpečují všestrannou sociální podporu těmto kategoriím obyvatelstva a jsou názorným vyjádřením humanismu sociální politiky sovětského státu“ (s. 160).

Poslední kapitola je věnována sociálním problémům současné rodiny a úkolům demografické politiky. V úvodu je vymezen pojem demografická politika jako „systém opatření bezprostředně orientovaný na formování pro společnost potřebného, uvědomělého demografického chování obyvatel“ (s. 162). Přitom demografické chování je chápáno jako prokreační chování, uskutečňované většinou v rámci rodiny.

Dále se kapitola zabývá problematikou vlivu sociální politiky na zlepšování životní úrovně žen. Autor spatřuje rovnoprávnost muže a ženy především v zajištění možnosti stejného vzdělání a profesionální přípravy, pracovního zařazení a společensko-politické a kulturní činnosti. Ve všech těchto směrech působí již přijatá opatření velmi výrazně, tak například v r. 1977 se v kategorii ekonomicky činného obyvatelstva podíl žen se středoškolským a vysokoškolským vzděláním zvýšil ve srovnání s r. 1939 7,5krát a podíl mužů jen 5,7krát. Zvláště výrazně se projevuje rovnoprávnost žen a mužů v pracovní činnosti. Podle úrovně pracovní aktivity žen SSSR zaujímá v současné době první místo na světě.

Autor v této souvislosti upozorňuje i na oblast, která zachovává faktickou nerovnost mužů a žen, což je oblast vedení domácnosti. Zátěž v domácnosti se negativně projevuje ve výrobě i sociální aktivitě žen. Jedna ze základních cest k odstranění této situace je rozvoj služeb. Podmínkou realizace efektivní demografické

politiky je tedy především růst demografických investic, tzn. plateb ze společenských fondů spotřeby orientovaných na pomoc rodině, osvobození žen od vedení domácnosti atd.

Rogovin dále seznamuje se základními tendencemi reprodukce obyvatelstva SSSR v současné etapě. Celkově je v SSSR v současné době porodnost na úrovni, která zabezpečuje rozšířenou reprodukci obyvatelstva a přibližně na stejné úrovni porodnosti jaká je ve většině ekonomicky rozvinutých zemích světa. Přitom ukazatelé porodnosti jsou různé ve městě a na venkově (nejnižší úroveň porodnosti je v největších městech, Moskvě a Leningradu, kde bylo 12,5 a 13,5 porodů na 1000 obyvatel v r. 1977). Nerovnoměrnosti existují i v různých oblastech země. V současné době jsou vysoké ukazatele porodnosti již jen v těch republikách, kde je největší podíl zemědělského obyvatelstva. To se týká především obyvatel Střední Asie, kde je porodnost 4krát vyšší než například v Pobaltských republikách. Důvody jsou především ve zvláštnostech životního způsobu různých národnostních skupin.

Řada výzkumů v této oblasti odhalila některé faktory, které snižují porodnost. Jsou to: urbanizace, růst materiálního zajištění a zvláště zvyšování úrovně vzdělání manželů (tato úroveň je nepřímo úměrná počtu dětí v rodině).

Snižování porodnosti vede k těmto ekonomickým následkům:

1. k relativnímu zvyšování počtu starých, praceneschopných obyvatel v zemi, jejichž potřeby na sociální zabezpečení převyšují potřeby dětí (příčemž tyto výdaje hradí stát);
2. ke snižování přírůstku obyvatelstva v produktivním věku.

Závěrem hledá autor odpověď na možnosti řešení demografického problému v současné etapě. Vychází z toho, že právě efektivní demografická politika má harmonicky spojuvat zájmy současnosti i budoucnosti. Její první podmínkou je reprodukce nové stejné početné generace. Základní orientací demografické politiky by mělo tedy být vytvoření ekonomických podmínek k úspěšnému plnění funkce rozšířené reprodukce rodiny. Toho může být dosaženo jenom za předpokladu vytváření lepších podmínek porodnosti a výchovy dětí v rodinách, právě tak jako užšího propojení výchovy v rodině a ve společenských zařízeních. Autor odmítá názory hájící stanovisko, že matka a rodina má působit na výchovu jedince pouze v první fázi života a od jeslí má přebírat výchovu převážně stát.

V závěru práce je stručná informace o opatřeních sociálně demografické politiky uskutečňovaných v dalších socialistických zemích, včetně Československa.

V práci V. Z. Rogovina dostáváme do rukou významný příspěvek týkající se oblasti sociální politiky v rozvinuté socialistické společnosti po zavedení nové ústavy v SSSR v r. 1977. Postihuje velmi široký okruh faktorů sociální politiky a směrů jejího působení, tzn. podává komplexní pohled na tematiku.

Autor svým vymezením překračuje tradiční oblast sociální politiky (zahrnující zabezpečování praceneschopného obyvatelstva, rodin s dětmi atd.) a prosazuje širší pojetí, implikující i takové momenty, jako je odstraňování rozdílů mezi fyzickou a duševní prací, postupné sblížování způsobů života ve městě a na venkově atd.

Recenzovaná práce nastiňuje problém vztahu ekonomického a sociálního rozvoje; je mu však v publikaci věnováno relativně málo explicitní pozornosti. Dále zde není postižen vztah mezi sociální politikou a sociálním plánováním. Přes tyto připomínky podává kniha jasný obrázek o úrovni sociální politiky v současném období v SSSR a dobrý přehled základní teoretické problematiky v této oblasti. Je proto určena nejenom sociologům, ale i ekonomům, demografům i odborníkům dalších společenských věd, tzn. všem, které tyto otázky zajímají.

Hana Exnerová

Viktor Alexejevič Sysenko: Ustojčivosť braka. Problemy, faktory, uslovija (Stabilita manželství. Problémy, faktory, podmínky)

Moskva, Finansy i statistika 1981, 200 s.

Problémy rozvodovosti manželství a prevence rozpadů rodin jsou opětovným středem zájmu sovětských autorů. K řadě monografií na toto téma přistupuje nyní další, Sysenkova *Stabilita manželství*. Autor sice nepatří k známým sovětským teoretikům rodiny, jako jsou A. G. Charčev, M. S. Mackovskij, L. J. Darskij, N. G. Jurkevič a další, nicméně jeho kniha je vyzrálá a stojí za bližší povšimnutí.

K své práci byl motivován snahou přispět k plnění úkolů, které vytyčují *Základ-*